

Βασίλης Δ. Αϊβαλιώτης

*του εκ Σύρου Θ. Ζαλάχα
του εξ Ηπείρου Γ. Μαλεσιόδη
του εκ Σερρών Ι. Δανιέλ
του εξ Ευρυτανίας Α. Μπέκιου*

Ξάνθη 2007

Η διαθήκη του Ισαάκ Δανιέλ, το ερώτημα πού γεννήθηκε ο Μάνος Χατζιδάκης και άλλα τινά

Θετικός λόγος γίνεται τον καιρό αυτό για το τριώροφο μέγαρο στη διασταύρωση των οδών Βενιζέλου (πρ. Χρύσης) και Κονίτσης (πρ. Ερμού). Ήδη η Νομαρχία Ξάνθης ανέθεσε τη μελέτη ανακαίνισης και νέων χρήσεων του επιβλητικού κτιρίου. Στη μελετητική ομάδα συμμετέχουν δύο, ξανθιώτες από πολλού, εξάαιρετοι επιστήμονες. Ο Αργύρης Πλέσιος και ο Γιώργος Στυλιανίδης. Τους ευχόμαστε ευαισθησία και ευθυκρισία στη συνδιαμόρφωση και στήριξη των αρχιτεκτονικών επιλογών του Μιχάλη Νομικού και της Μαρίας Δούση, ώστε το κτίριο λειτουργικά και αισθητικά να υπάρξει στους αντίποδες της οικοδομικής τερατογονίας, που με ξέφρενους ρυθμούς δημιουργεί μία αναντίστρεπτα ασφυκτική μη-πόλη στην εξάριτη Ξάνθη. Το μέγαρο της Βενιζέλου χτίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα¹ από τον Ισαάκ Δανιέλ², έναν σεφαραδίτη³ εβραίο, για τον οποίο έχει

1. Η ομάδα που ανέλαβε τη μελέτη ανακαίνισης προσδιορίζει ως έτος ανέγερσής του το 1894. Ο συμπολίτης μας Ριζά Κιρληνοκμέ, από το ευρύτατο ανεκδοτολογικό οπλοστάσιό του, μας διηγήθηκε: Όταν κτιζόταν το λαμπρό και υψηλό μέγαρο του Ισαάκ (Σακούτσου) Δανιέλ, ο Μεχμέτ Πασάς, που είχε το σελαμλίκι του διαγωνίως απέναντι (λίγο μέσα από τη γωνία Βενιζέλου-ΙΧ Μεραρχίας) αστεϊευόμενος είπε: Σακούτσο Μπέη τα παράθυρά σου πολύ ψηλά βρίσκονται και στο σπίτι μου μέσα βλέπουν. Μην τα κτίσεις γιατί αν κάποιος κοιτάξει στο σπίτι μου μ' αυτό εδώ (και έδειξε το όπλο του) κάτω θα τον κατεβάσω. Ο Δανιέλ απάντησε: Μείνε ήσυχος Μεχμέτ Πασά, εγώ τα παράθυρα θα τ' ανοίξω αλλά σου υπόσχομαι, κανείς απ' αυτά στο σπίτι σου δεν θα κοιτάξει. Το μέγαρο περιήλθε στο ελληνικό Δημόσιο στις αρχές του 1930. Αρχικά στεγάστηκαν εκεί οι οικονομικές υπηρεσίες και κατόπιν στρατιωτικές, έως πρόσφατα.
2. Από τα όσα διαθέσιμα σε μας στοιχεία (τεύχη του *Annuaire Oriental*) ο Ισαάκ Δανιέλ βρίσκεται στην Ξάνθη το 1894 ως φαρμακοποιός, ιδιότητα που διατηρεί μέχρι το 1901 (στο Κεντρικό Δημοτικό φαρμακείο). Από το 1900 εμφανίζεται και ως ασφαλιστής, τραπεζίτης και έμπορος καπνού σε φύλλα, ιδιότητα με την οποία τον συναντάμε μέχρι τα τέλη της ζωής του (*Annuaire du Commerce*, 1922). Αγνοούμε πού σπούδασε την φαρμακευτική (Ευρώπη; Κωνσταντινούπολη;).
3. Εβραίοι της Ισπανίας που το 1492 διωγμένοι εγκαταστάθηκαν σε εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κυρίως σε Κωνσταντινούπολη, Αδριανούπολη και Θεσσαλονίκη και σταδιακά σε πολλά μικρότερα αστικά κέντρα της βαλκανικής.

47. Η επί της οδού Κονίτσης όψις του μεγάρου Δανιέλ.

48

48α

48β

48, 48α, 48β. Σε πρόσφατη έρευνα στο εβραϊκό νεκροταφείο της Ξάνθης εντοπίστηκε το (εξαιρετικής αισθητικής, πλην διαλυμένου) μνήμα του. Στην επιτύμβια πλάκα είναι χαραγμένα το όνομά του το έτος γεννήσεως (5613 σύμφωνα με το εβραϊκό ημερολόγιο, που αντιστοιχεί στο χριστιανικό έτος 1853) και το έτος θανάτου (5684 εβραϊκό ή 1924 χριστιανικό).

γράφει ο ακάματος Θ. Εξάρχου σε ένα από τα πολλά βιβλία του⁴ για την Ξάνθη. Σήμερα φέρνουμε στο φως ορισμένα στοιχεία για την οικογένεια Δανιέλ και το κτίσμα της Βενιζέλου, από την άγνωστη έως τώρα διαθήκη του Ι. Δανιέλ και άλλα έγγραφα που εντοπίστηκαν στο αρχείο του Στέφανου Σ. Μπλάτσιου⁵. Το αρχείο αυτό, με την άδεια του Τάσου και της Αναστασίας Τσακαλη, ταξινομήθηκε από τον γράφοντα με μεγάλη προσπάθεια (αλλά και μεγάλη χαρά και ενδιαφέρον) και ελπίζεται να χρησιμοποιηθεί ως πηγή για παρόμοια με το σημερινό δημοσιεύματα. Παραθέτουμε το κείμενο της διαθήκης, όπως αυτή ενσωματώνεται σε δικαστική πράξη του Πρωτοδικείου Ροδόπης⁶ στις αρχές Απριλίου του 1924:

Αριθ. 8

Πρακτικά συνεδριάσεως του Δικαστηρίου των εν Ροδόπη Πρωτοδικών της 2ας Απριλίου 1924.

ΔΙΚΑΣΤΑΙ: Νικόλαος Πλατύκας, Πρόεδρος, Χαρ. Κούρος, Εμμ. Τσαγκαράκης, Θεοδ. Θεοδωρόπουλος αντισαγγελεύς (κωλυόμενου του εισαγγελέως), Ι. Σίλβεστρος, υπογραμματεύς.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΝ: Δημοσίευσις της ιδιογράφου διαθήκης του αποβιώσαντος Ισαάκ Δανιέλ, κατοίκου Ξάνθης.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Κατά την σημερινήν του Δικαστηρίου τούτου συνεδρίασιν, γενομένην δημοσία εν τω ακροατηρίω του, εμφανισθείσα η Ραχήλ χήρα Δαβίδ⁷ Δανιέλ, κάτοικος Ξάνθης, ενεχείρισε τω Προέδρω

4. Οι Εβραίοι στην Ξάνθη, ο κόσμος που χάθηκε αλλά δεν ξεχάστηκε, ΠΑΚΕΘΡΑ, Ξάνθη 2001.
5. Ο Στέφανος Σωτηρίου Μπλάτσιος γεννήθηκε στους Ασπράγγελους (τότε Δοβρά) Ιωαννίνων το 1873 και πέθανε στην Ξάνθη το 1952. Το γραφείο του ήταν για πολλά χρόνια στη οδό Γ. Σταύρου 1, από το μπαλκόνι του οποίου (ως καφενείου ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ, του Χαϊδά) έχουν εκφωνηθεί οι σημαντικότεροι πολιτικοί λόγοι που ακούστηκαν στην Ξάνθη. Για την οικογένεια Μπλάτσιου ελπίζουμε πως θα γραφεί ένα παρόμοιο σημείωμα.
6. Στην Ξάνθη, Επαρχία του Νομού Ροδόπης από το 1920 μέχρι το 1945, ιδρύθηκε Πρωτοδικείο (και Δικηγορικός Σύλλογος) το έτος 1934. Μέχρι τότε λειτουργούσε μόνον Ειρηνοδικείο.
7. Δαβίδ Δανιέλ (1875-1920). Αδελφός του Ισαάκ Δανιέλ.

49

50

φάκελλον εσφραγισμένον δι' ισπανικού κηρού⁸, δηλώσασα ότι αυτή είναι η ιδιογράφος διαθήκη του Ισαάκ Δανιέλ.

Επί του εξωτερικού φακέλλου ήσαν γεγραμμένοι εις ξένην γλώσσαν λέξεις τινες. Βεβαιωθέντος του αλυμάντου⁹ των σφραγίδων, ο Πρόεδρος απεσφράγισε την διαθήκην εντός δε του φακέλλου ευρέθη έτερος φάκελλος απεσφραγισμένος, έξωθι του οποίου ήσαν γεγραμμένοι αι εξής λέξεις εις ισπανοεβραϊκήν γλώσσαν¹⁰.

Ενταύθα το Δικαστήριον διώρισε διερμηνέα τον Γκιδάλια Καράσσο¹¹ γεννηθέντα εν Θεσσαλονίκη και κατοικούντα εν Κομοτηνή, ετών 58, έμπορον και ιουδαίον το θρήσκειμα, όστις, αφού ωρκίσθη επί της Ιεράς Βίβλου ότι θα διερμηνεύση πιστώως την δοθείσαν αυτώ διαθήκην και θα μεταφράση αυτήν εις την ελληνικήν, μετέφρασε εις επήκοον πάντων τα εις τον φάκελλον και την διαθήκην ως εξής:

Εις την Κοινότητα Ξάνθης. Αυτή η επιστολή πρέπει να ανοιχθή την ημέραν που θα με θάψουν παρόντων των κ.κ. Λευή Μιχαέλ¹², Χαήμ Χασσίδ¹³, Ιουδά Περαχιά¹⁴, Αβράμ Μπέλλο¹⁵ και Αβράμ Ταμπάχ¹⁶, και εάν λείπη κανείς εκ των σημειουμένων δεν πειρά-

8. Το γνωστό ως βουλοκέρι.
9. Αλύμαντος = ο μη παθών βλάβην, ο ανέπαφος, ο σώος.
10. Γνωστή ως Λαδίνο (ισπανικές λέξεις με εβραϊκή γραφή). Ανάλογα είναι τα καραμανλίδικα (τουρκικές λέξεις με ελληνική γραφή) ή, ανάποδα, τα φραγκοχιώτικα (ελληνικές λέξεις με λατινική γραφή).
11. Έμπορος κουκουλιών στην Κομοτηνή, όπου, το 1928 εντοπίζονται άλλα δύο μέλη της σημαντικής εβραϊκής οικογένειας ασχολούμενα με το εμπόριο αλεύρων και μαλλιών αντίστοιχα. Σήμερα η οικογένεια αριθμεί λίγα μέλη στη Θεσσαλονίκη.
12. Από την οικογένεια της συζύγου του Ισαάκ Δανιέλ.
13. Καπνέμπορος στην Ξάνθη (Πανελλήνιο Λεύκωμα εθνικής εκατοταετηρίδος 1821-1921).
14. Αντιπρόσωπος της καπνεμπορικής εταιρείας Commercial Co. of Salonica (Υποδιοίκηση Χωροφυλακής Ξάνθης, 1929).
15. Γενικό εμπόριο το 1925 (Ιγγλέσης, 1925).
16. Υφασματέμπορος στην Ξάνθη (Ιγγλέσης, 1925, Ρουτζούνης, 1928). Οι πέντε παραπάνω αναφερόμενοι φαίνεται πως συγκαταλέγονταν στα ιθύνοντα μέλη της εβραϊκής κοινότητας Ξάνθης και πάντως της εμποτισούνης του Ισαάκ Δανιέλ.

49, 50. Επιτύμβιες επιγραφές στον τάφο του Δαβίδ Δανιέλ.

51

52

51, 52. Ανάγλυφα από τους τάφους των Ισαάκ και Δαβίδ Δανιέλ.

ζει, και μετά θα αναγνωσθή και να πληροφορηθή ο κάθε ενδιαφερόμενος εις το παρόν. Πρέπει να σφραγισθή και παραδοθή εις τους κ.κ. Σαλβατόρ¹⁷ Δανιέλ και Ντίνο¹⁸ Δανιέλ.

Εντός δε του φακέλλου (ήτο) η ιδιόγραφος διαθήκη του Ισαάκ Δανιέλ γεγραμμένη και αυτή εις ισπανοεβραϊκήν διάλεκτον, ήν μετέφρασε ως εξής.

2 Ιανουαρίου 1924¹⁹ Αγαπητοί μοι Σαλβατόρ και Ντίνο Δανιέλ.

Το καθήκον του ανθρώπου είναι να κάνη καλωσύνες εις αυτόν τον κόσμον. Εγώ εδούλεψα πολλά χρόνια διά να κάμω ολίγην περιουσίαν, ευχαρίστησα²⁰ και επειδή εφέτος δεν γνωρίζω εάν

17. Γυιός του Σαμουήλ Δανιέλ, αδελφού του Ισαάκ. Ο Σαμουήλ εμφανίζεται κατά τα έτη 1900-1903 ως πράκτωρ της ασφαλιστικής εταιρείας La Gresham, στην Ξάνθη. Ο Σαλβατόρ, σύμφωνα με έγγραφα του αρχείου Μπλάτσιου, το 1929 δηλώνει καπνέμπορος με έδρα τη Δρέσδη και το 1930 έμπορος, κάτοικος Παρισίων. Ο εξάδελφός του Μωρίς Μπενβενίστε από την Καβάλα (Μ. Αλεξάνδρου 35), σε επιστολή του το 1946 προς τον Σ. Μπλάτσιο γράφει: Προ καιρού έλαβον επιστολήν του εξαδέλφου μου Σαλβατόρ Δανιέλ διαμένοντος εν Παρισίοις και μου ζητεί πληροφορίας διά τας εν Ξάνθη οικοδομάς του, ούτινος τυγχάνετε αντιπρόσωπος και φίλος του. Γιαυτό σας παρακαλώ θερμώς όπως ευθύς ως γίνετε κάτοχος της παρούσης μου γράψητε εις ποίαν κατάστασιν βρίσκονται τα προαναφερθέντα κτήματα ως και εάν έχετε εισπράξη λεπτά για λογαριασμόν του. Μετ'εκτιμήσεως και εν αναμονή της απαντήσεώς σας –υπογραφή. Ατυχώς, αντίγραφο της απαντήσεως Μπλάτσιου δεν ευρέθη στο αρχείο του.

18. Γυιός του Δαβίδ Δανιέλ, αδελφού του Ισαάκ. Ο Ντίνο το 1929 (τότε δηλώνει εισοδηματίας, κάτοικος Παρισίων), από κοινού με τον εξάδελφό του Σαλβατόρ διορίζουν τον Σ. Μπλάτσιο αποκλειστικό τους αντιπρόσωπο στην Ξάνθη ως αντικαταστάτη του έως τότε αντιπροσώπου τους, Σολομώντος Ταμπάχ, υφασματεμπόρου (δεν γνωρίζουμε από πότε τους εκπροσωπούσε).

19. Ο θάνατος του Ισαάκ Δανιέλ συνέβη στο τρίμηνο Ιανουάριος-Μάρτιος 1924 (υπογράφει τη διαθήκη του στις 2.1.1924, η οποία δημοσιεύεται από το Δικαστήριο στις 2.4.1924).

20. Αδόκιμη χρήση της λέξης. Εννοεί ευχαριστήθηκα; ευτύχησα; ευχαριστώ τον Κύριο για τη ζωή που πέρασα;

53

53. Ένα από τα δύο όμοια πλάγια τμήματα του τάφου του Ισαάκ Δανιέλ.

θα δυνηθώ να κάμω την διαθήκην μου γρήγορα, σας στέλλω την επιστολήν εις την οποίαν δηλώνω εγώ την θέλησίν μου.

Από τον ισολογισμόν τον οποίον θα σας υποδείξω, από αυτόν τον ισολογισμόν θα δώσητε εν εκατομμύριον δραχμάς ελληνικάς εις την σύζυγόν μου Σόλλ²¹ και περιπλέον το εισόδημα όπου έχω εδώ (εις την Ξάνθη) και (εις την) Καβάλαν²² το οποίον θα έχη όλον τον καιρόν της ζωής της (και) θα πέρνη το ήμισυ των ενοικίων. Μετά τον θάνατόν της δεν θα πέρνη τίποτε, θα είναι διά τους Σαλβατόρ και Ντίνο Δανιέλ. Όλα τα έπιπλα της οικίας²³, εν όσοω θα ζη η ίδια, θα είναι ιδικά της (και) μετά όλα θα είναι ιδικά σας. Μίαν ασφάλειαν όπου έχω εις το όνομά της είναι διά λογαριασμόν της και πρέπει να την δώσητε ευχαρίστως και να μην έχη διαφοράν εις όλην την ζωήν της.

Κάμω ένα χάρισμα εις την Κοινότητα (Ξάνθης)²⁴ από διακοσίας χιλιάδας (200.000) δραχμάς διά να κτισθή μία Χάβρα εις τιμήν μου και της Κοινότητος. Εκτός αυτού κάμω ένα χάρισμα από

21. Σολλ Ισαάκ Δανιέλ, το γένος Δαβίδ Μιχαέλ, όπως προκύπτει από πληρεξούσιο που υπογράφει στις 28-11-1927, στη Θεσσαλονίκη, διορίζοντας τον Σ. Μπλάτσιο αποκλειστικό της αντιπρόσωπο στην Ξάνθη. Το ότι το πληρεξούσιο υπογράφεται στο ξενοδοχείο Μαζεστίκ (σημαίνει έλλειψη μόνιμης στέγης στη Θεσσαλονίκη;) σε συνδυασμό με το χρόνο που ανέκυψε η ανάγκη να διορίσει κάποιον πληρεξούσιό της στην Ξάνθη μας οδηγεί στη βάσιμη εικασία ότι η Σολλ διέμενε στο μέγαρο Δανιέλ έως το Φθινόπωρο του 1927, έχοντας τις φροντίδες για τη ρύθμιση των περιουσιακών της στοιχείων. Αν τα πράγματα ούτως έχουν το μέγαρο Δανιέλ παρέμεινε χωρίς ενοικιαστές μέχρι τα τέλη του 1927, οπότε τη διαχείριση αναλαμβάνει ο Σ. Μπλάτσιος.

22. Για τα περιουσιακά στοιχεία του Ι. Δανιέλ στην Καβάλα δεν αναφέρεται άλλο τι. Απαιτείται περαιτέρω έρευνα στο εκεί Υποθηκοφυλακείο.

23. Εννοείται το επί της τότε οδού Χρύσης 23 μέγαρο (νυν Βενιζέλου 17).

24. Κατά τον Θ. Εξάρχου ιδρύθηκε το 1907, ενώ κατά τον συλλέκτη Δ. Κασαπίδη το 1905.

πεντακοσίας χιλιάδας (500.000) δραχμές διά την Κοινότητα Ξάνθης και εάν δεν φθάσουν αι διακόσιαι χιλιάδες δραχμαί που εσημείωσα (πιο) επάνω θα αποδώσουν ακόμη 200.000 δραχμές από αυτά τα χρήματα διά να κτισθή η Χάβρα και (με) τα υπόλοιπα θα αγοραστούν κτίρια και το εισόδημα (από αυτά) θα είναι διά την διατήρησιν της Χάβρας.

Επίσης κάμω και ένα χάρισμα 500.000 και με αυτά τα χρήματα θα αγοράσητε κτήματα με δύο ανθρώπους από την Κοινότητα (Ξάνθης) και από το εισόδημα αυτών των κτημάτων θα στέλλητε δύο παιδάκια εις την σχολήν έξω διά να σπουδάσουν και βγούνε δύο παιδάκια πεπαιδευμένα²⁵. Τα παιδιά όπου θα στείλητε διά σπουδήν θα είναι το ένα εκ Ξάνθης ή εκ Σερρών, το πλέον δραστήριον. Το άλλο παιδί πρέπει να είναι ο πλησιέστερος από την οικογένειάν μας και πλέον πτωχός. Αυτό το εισόδημα των 500.000 δραχμών θα είναι πάντοτε διά τας ίδιαις ευεργεσίας και δεν μporή να αλλάξει ποτέ. Αυτάς όλας τας δραχμάς όπου αφήνω θα είναι πάντοτε διατεθειμένες εις μεταχείρισίν σας και σεις εάν θέλετε να περάσητε την προεδρίαν εις άλλο άτομο της οικογενείας μας, (να το κάνετε) πάντοτε με την γνώμην της Κοινότητος.

Επίσης (κάμω) ένα χάρισμα διακοσίας πενήντα χιλιάδας (250.000) δραχμές διά την Κοινότητα Σερρών, πόλιν της γεννησεώς μου²⁶, και με αυτά τα χρήματα θα αγοραστούν κτίρια και το εισόδημα θα είναι μόνον διά την διατήρησιν της σχολής²⁷ των Σερρών.

Σας παρακαλώ αγαπητοί συγγενείς το πρώτον πράγμα για το οποίον θα αρχίσητε να εξοδεύητε είναι η Χάβρα²⁸.

Επίσης αφήνω ένα χάρισμα των συγγενών μου, όπως η κάτωθι σημείωσις:

Τριακοσίας χιλιάδας (εις) Πούλα Μιχαέλ²⁹

25. Ο Ι. Δανιέλ, πεπαιδευμένος ο ίδιος, αποδίδει μεγάλη σημασία στην Παιδεία, όπως φαίνεται από το μεγάλο ποσό που κληροδοτεί για το σκοπό αυτό.

26. Πιστοποιείται εδώ αδιαμφισβήτητα η καταγωγή του Ι. Δανιέλ από την πόλη των Σερρών.

27. Επιβεβαιώνεται το ενδιαφέρον του για την παιδεία των ομοφύλων του.

28. Ο Θ. Εξάρχου στο Οι Εβραίοι στην Ξάνθη, σ. 38 γράφει: Τον Μάιο του 1924 (ο καπνοβιομήχανος Δαβίδ Αρδίτης) με την ιδιότητα του Προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ξάνθης αγοράζει οικόπεδο στη συμβολή των οδών Ανατολικής Θράκης και Χατζησταύρου ... έναντι 132.000 δρχ. Τώρα εξηγείται πώς η (σχετικά φτωχή) Κοινότητα βρήκε τα χρήματα να αγοράσει το οικόπεδο και μετά να οικοδομήσει τα κτίσματά της. Εντυπωσιακή είναι η ταχύτης με την οποία εκτελείται η κυριότερη βούληση του εκλιπόντος (εντός ενός μηνός γίνεται η αγορά του οικοπέδου), αν περαιτέρω λάβουμε υπόψη ότι το 1925 ο Ι. Χατζηιωάννου, εκδότης του Πανελληνίου Λευκώματος 1821-1921, γράφει στον Β' τόμο: ...μετ' ευχαριστήσεως δε είδομεν τα εγκαίνια της Συναγωγής και Σχολής ...της εβραϊκής Κοινότητος Ξάνθης.

29. Ανεψιά, όπως και η Βικτώρια, του Ισαάκ Δανιέλ από την πλευρά της συζύγου του Σόλλ.

54

Διακοσίας χιλιάδας (εις) Βικτώρια Μιχαέλ υπανδρευμένη με Γιοσέφ Γιοσέφ εκ Ρουμανίας

Διακοσίας πενήντα χιλιάδας (εις) Ταμάρ από Μεντές Σιμχά³⁰

Διακοσίας πενήντα χιλιάδας (εις) Ζουδήτε Σαμουέλ Δανιέλ³¹

Διακοσίας πενήντα χιλιάδας (εις) Τζένη Δαβίδ Δανιέλ³²

Όλα αυτά θα πληρωθούν την ώρα της στέψεως των ή μερικής ημέρας πριν, αν λάβουν ανάγκη, και εάν εις αυτό το διάστημα είχαν πάρη (χρήματα) διά να νυμφευθούν τότε θα δώσητε το υπόλοιπον από όσα πήραν, εξαιρέσει της Βικτωρίας Γιοσέφ Γιοσέφ, η οποία θα πάρη τας διακοσίας χιλιάδας ολοκλήρους.

Παρακαλώ τον κάθε ένα ότι αυτή η επιστολή σαν να ήτο καμωμένη επισήμως επειδή είναι γραμμένα από την ιδίαν γραφήν μου. Και εάν έχω κανένα πράγμα να σας παραγγείλω θα σας το κάμω ιδιαίτερος με επιστολήν.

Αυτή η επιστολή ευσυτήθη εις την Κοινότητα Ξάνθης και την ημέραν της κηδείας μου πρέπει να το διαδώσουν εις τον κάθε ένα και μετά να σφραγισθή και να παραδοθή εις εσάς διά να κάμητε τα καθήκοντά σας.

Σας χαιρετώ από ψυχήν και καρδίαν, Ισαάκ Δανιέλ

Το Δικαστήριον εβεβαίωσε την ανυπαρξίαν εξωτερικών ελαττωμάτων της άνω διαθήκης και ο Πρόεδρος εσημείωσε επί της διαθήκης και αμφοτέρων των φακέλων την λέξιν εθεωρήθη, χρονολογίσας και υπογράψας. Ενταύθα η Ραχήλ χήρα Δαβίδ Δανιέλ, προσήγαγεν ενώπιον του Δικαστηρίου τους μάρτυρας

30. Ανεψιά του Δαβίδ Δανιέλ από την πλευρά της συζύγου του Ραχήλ.

31. Φαίνεται να είναι αδελφή του Σαλβατόρ Σαμουέλ Δανιέλ.

32. Αδελφή του Ντίνο Δανιέλ.

Οι παραπάνω πέντε νεαρές γυναίκες είναι μέλη της ευρύτερης οικογένειας του Ι. Δανιέλ. Οι τέσσερις είναι ανύπαντρες μέχρι το τέλος του 1923.

54. Μακρινή λήψη του μεγάρου Δανιέλ. Σε πρώτο πλάνο το κωδωνοστάσιο του Αγίου Γεωργίου.

1) Δαβίδ Ταράμπουλουζ 2) Λέων Αμαρίλιο³³ και 3) Αβράμ Κοέν³⁴ όπως μαρτυρήσωσιν περί της γνησιότητας της γραφής και υπογραφής του διαθέτου και κηρυχθή η διαθήκη κυρία.

Αποχωρησάντων των λοιπών μαρτύρων παρέμεινεν ο πρώτος όστις, ερωτηθείς υπό του Προέδρου περί της ταυτότητός του κλπ, είπεν ότι ονομάζεται Δαβίδ Ταραπουλούζ, εγεννήθη εν Θεσσαλονίκη και κατοικεί εν Κομοτινή, είναι ετών 58, έμπορος και ιουδαίος το θρήσκευμα, τον διαθέτην εγνώριζεν απλώς και ουδεμίαν συγγένειαν μετ' αυτού έχει. Ορκισθείς επί της Ιεράς Βίβλου κατά το άρθρον 335 της Πολιτικής Δικονομίας και εξετασθείς κατέθεσεν ότι γνωρίζη (ότι) η εν τη διαθήκη γραφή και υπογραφή του διαθέτου είναι γνησία καθ' όσον είχε μετ' αυτού εμπορικές συναλλαγάς και γνωρίζει καλώς την γραφήν και υπογραφήν του.

Προσήλθε έτερος μάρτυς όστις ερωτηθείς ωσαύτως υπό του Προέδρου είπεν ότι ονομάζεται Λέων Αμαρίλιο, εγεννήθη εν Καβάλλα και κατοικεί εν Ξάνθη, ετών 37, έμπορος και ιουδαίος το θρήσκευμα, τον διαθέτην εγνώριζεν απλώς και ουδεμίαν συγγένειαν μετ' αυτού έχει. Επομένως, ωρκίσθη επί της Ιεράς Βίβλου κατά το άρθρον 335 της Πολιτικής Δικονομίας και εξετασθείς, κατέθεσεν ότι γνωρίζη (ότι) η εν τη διαθήκη γραφή και υπογραφή του διαθέτου είναι γνησία καθ' όσον είχε μετ' αυτού εμπορικές συναλλαγάς και γνωρίζει καλώς την γραφήν και υπογραφήν του.

Προσήλθε έτερος μάρτυς, όστις ερωτηθείς ωσαύτως υπό του Προέδρου είπεν ότι ονομάζεται Αβράμ Κοέν, εγεννήθη εν Θεσσαλονίκη και κατοικεί εις Ξάνθη, ετών 44, έμπορος και ιουδαίος το θρήσκευμα, τον διαθέτην εγνώριζεν απλώς και ουδεμίαν συγγένειαν μετ' αυτού έχει. Επομένως, ωρκίσθη επί της Ιεράς Βίβλου κατά το άρθρον 335 της Πολιτικής Δικονομίας και εξετασθείς, κατέθεσεν ότι γνωρίζη (ότι) η εν τη διαθήκη γραφή και υπογραφή του διαθέτου είναι γνησία καθ' όσον ήτο υπάλληλός του και εγνώριζε καλώς ταύτας.

Μεθ' ό το Δικαστήριον εκήρυξε την διαθήκην κυρίαν.

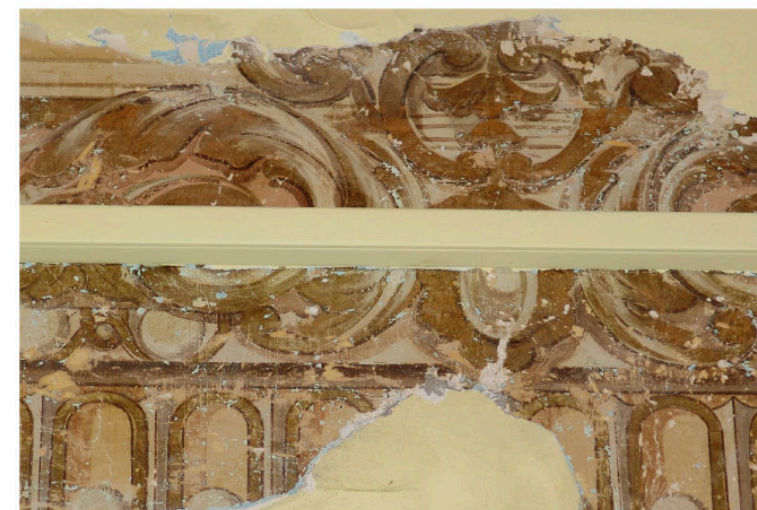
Ο Πρόεδρος Νικ. Πλατύκας Ο Υπογραμματεύς Ι. Σίλβεστρος

Πού γεννήθηκε και που πέρασε τα παιδικά του χρόνια ο Μάνος Χατζιδάκις.

Ξεκινήσαμε το σημείωμά μας με αναφορά στο κτίριο όπου πέρασε τα παιδικά του χρόνια ο Μάνος Χατζιδάκις και στο οποίο σχεδιάζεται να δημιουργηθεί ένας χώρος στη μνήμη του. Η Ξάνθη βέβαια, όσο ο συνθέτης ήταν εν ζωή, δεν έδειξε (κατά τα

33. Σημαντικό μέλος της εβραϊκής Κοινότητας Ξάνθης. Δημοτικός Σύμβουλος επί Δημαρχίας Ευρ. Χασιρτζόγλου έως το 1934.

34. Αβράμ Κοέν, υφασματέμπορος. Ίσως ο πατέρας του Λευή Α. Κοέν, ενός από τους ελαχίστους διασωθέντας από τον αφανισμό του εβραϊκού στοιχείου της Ξάνθης κατά το 1943.

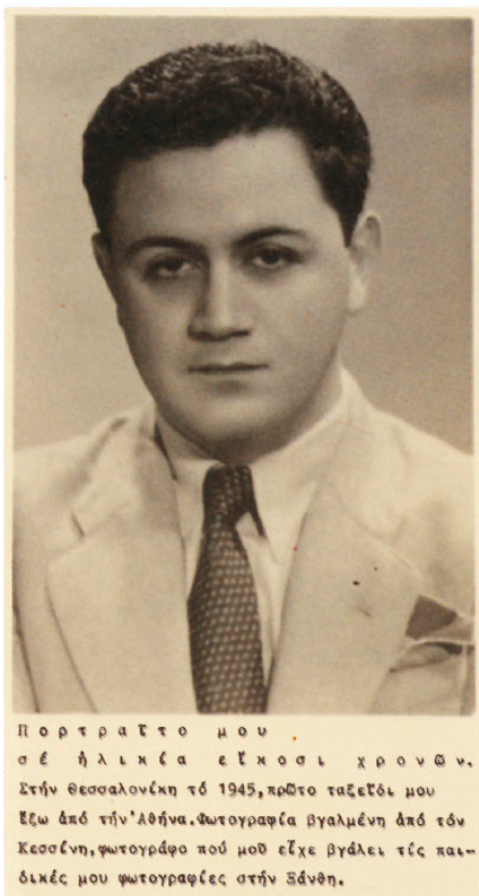

55

έτη 1979-1980) το καλύτερό της πρόσωπο, με αποτέλεσμα οι σχεδιασμοί του να αλλάξουν και να κατευθυνθούν στην Κρήτη. Η ιστορία είναι γνωστή, δεν χρειάζεται να την αναξέουμε³⁵. Ας προσπαθήσουμε ως τοπική κοινωνία, έστω post mortem, να εκφράσουμε εμπράκτως και ανταξίως του μεγάλου συνθέτη, μία θετικού περιεχομένου συγγνώμη. Στην περίοδο εκείνη, και για μία περίπου τριετία, ο Χατζιδάκις είναι κάτοχος ενός σπιτιού στην οδό Αντίκα 11 που όλως ανακριβώς ονομάζεται ενίοτε 'σπίτι του Χατζιδάκι'. Γι' αυτό το σπίτι και για το βαπτιστικό όνομα του Μ. Χατζιδάκι, ο Θ. Εξάρχου έχει γράψει στο τεύχος του Ιουνίου 2000 της Προσέγγισης. Ο καθηγητής του ΔΠΘ Β. Στεφανής, που αγόρασε το σπίτι από τον Μ. Χατζιδάκι στα τέλη του 1982, μας πληροφορεί: *Ο Μ. Χατζιδάκις, όταν τον ρώτησα γιατί αγόρασε το συγκεκριμένο οικοδόμημα, απάντησε πως κάπου εκεί κοντά είχε γεννηθεί, σε σπίτι που ίσως ήταν πλέον γκρεμισμένο. Για την οικοδομή της Αντίκα 11 είχε γίνει μελέτη ανακαίνισης-διαρρύθμισης από τον αρχιτέκτονα Μάνο Περράκη, φίλο του συνθέτη. Στο υπόγειο του σπιτιού σχεδιαζόταν να τοποθετηθεί το πιάνο του συνθέτη. Στο χώρο δίπλα στο σπίτι, που είναι σήμερα επίπεδη αυλή, υπήρχαν χαλάσματα ενός φούρνου και ενός δεύτερου σπιτιού που μάλλον είχαν χτιστεί από τον αρχικό κάτοχο Κ. Μπαχτσετζή, μετά το γάμο του με τη Μαρία, κόρη του Θωμά και εγγονή του Βασιλείου Κουγιουμτζόγλου. Μια εικασία είναι ότι ο Μπαχτσετζής, που ήταν κηπουρός των Κουγιουμτζόγλου, πήρε το επίθετό του από το επάγγελμά του και ως προίκα πήρε την έκταση του κήπου των Κουγιουμτζόγλου που βρίσκεται βόρεια των διδύμων κτισμάτων-σήμερα λαογραφικό μουσείο ΦΕΞ, όπου έχτισε το σπίτι του (τη σημερινή οικοδομή Αντίκα 11), το φούρνο και το δεύτερο κτίσμα. Για την σχέση της οικογένειας Χατζιδάκι με το μέγαρο Δανιέλ,*

35. Για το θέμα αυτό (καθώς και για την οικογένεια Χατζιδάκι) γράφει ο Θ. Εξάρχου στο τεύχος Ιουνίου 2000 της ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ και ο τότε Νομάρχης Ξάνθης Κ. Θανόπουλος στο βιβλίο του Πορεία αντίθετα.

55. Μικρό τμήμα από τη διακόσμηση που καλύπτει σχεδόν όλο το εσωτερικό του κτιρίου, που έγινε από τον σημαντικότερο κοσμηματογράφο της Ξάνθης, Λευτέρη Κουνή (1907-2005), λίγο πριν την κήρυξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Κουνής, χρόνια μετά, έλεγε: «Όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος ο Ταξίαρχος (τότε το κτίριο ήταν έδρα της Ταξιαρχίας), μου είπε: 'Λευτεράκη πήγαινε τώρα στον πόλεμο και όταν γυρίσεις, συνεχίζεις' λες και μου έλεγε, πήγαινε για φαγητό και γύρνα να συνεχίσεις».

Πορτραίτο μου
σε ηλικία εικοσι χρονών.
Στήν Θεσσαλονίκη τό 1945, πρώτο ταξέδι μου
έξω από τήν Αθήνα. Φωτογραφία βγαλμένη από τόν
Κεσσίνη, φωτογράφο πού μου είχε βγάλει τίς παι-
δικές μου φωτογραφίες στήν Ξάνθη.

56

56. Φωτογραφία από το αρχείο του Μ. Χατζιδάκι που δημοσιεύτηκε στο ένθετο φυλλάδιο (MINOS-EMI 1998) του μουσικού του έργου (με ενορχηστρωμένα από τον ίδιο και ηχογραφημένα το 1972 σπουδαία λαϊκά τραγούδια) *Ο σκληρός Απρίλης του '45*.

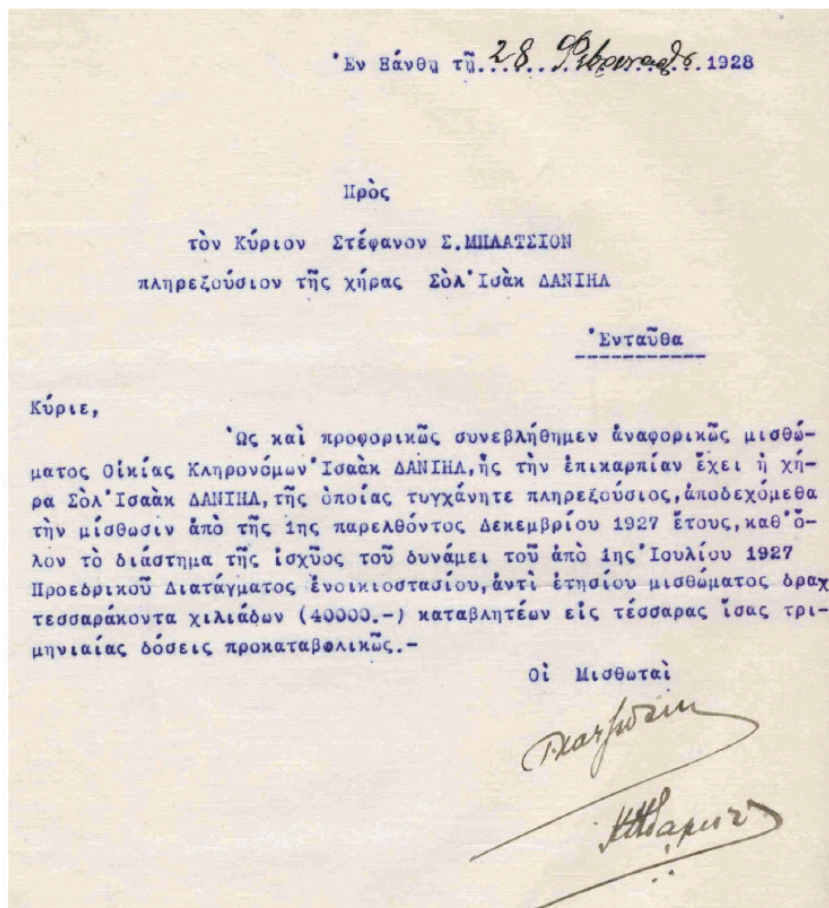
Μας συγκινεί η αναφορά του στον σπουδαιότερο (κατά τη γνώμη μας) φωτογράφο του 20^{ου} αιώνα στην Ξάνθη, τον Κωνσταντινουπολίτη Γιώργο Κεσσίνη.

παραθέτουμε ένα έγγραφο με την υπογραφή του Γεωργίου Χατζιδάκι πατέρα του Μάνου, δικηγόρου κατά κύριο επάγγελμα, που πιστοποιεί την παρουσία της οικογενείας στο κτίριο τον Δεκέμβριο του 1927.

Ο Μ. Χατζιδάκις σε αυτοβιογραφικό του σημείωμα, όπου ατυχώς δεν διευκρινίζει πού γεννήθηκε, γράφει: Γεννήθηκα στις 23 του Οκτώβρη του 1925 στην Ξάνθη τη διατηρητέα και όχι την άλλη τη φριχτή που χτίστηκε μεταγενέστερα από τους εσωτερικούς της ενδοχώρας μετανάστες. Η μητέρα μου ήταν απ' την Αδριανούπολη, κόρη του Κωνσταντίνου Αρβανιτίδη και ο πατέρας μου από την Μύρθιο της Ρεθύμνου, από την Κρήτη³⁶. Το 1932 το ζεύγος χώρισε και η μητέρα του Μάνου, Αλίκη (Βασιλική) με τον ίδιο και την αδελφή του Μιράντα εγκαταστάθηκαν μόνιμως στην Αθήνα. Το 1938 ο πατέρας Γεώργιος Χατζιδάκις σκοτώθηκε σε αεροπορικό δυστύχημα, ενώ ταξίδευε προς το Μιλάνο της Ιταλίας για να 'κλείσει' μια μεγάλη παρτίδα ξύλου καρυδιάς³⁷. Από έγγραφα του αρχείου Μπλάτσιου φαίνεται πως

36. Από τον δικτυακό τόπο <http://www.hadjidakis.gr/> την επιμέλεια του οποίου έχει ο κ. Γιώργος Χατζιδάκις.

37. Η πληροφορία προέρχεται από έναν σπάνιου ήθους συμπολίτη μας, τον κ. Μεχμέτ (Μεμετάκη για όλους μας) Χατζηαλήογλου, του οποίου ο πατέρας είχε σχέσεις με τον Γ. Χατζιδάκι.

57

η οικογένεια κατοικούσε στον δεύτερο όροφο του Μεγάρου Δανιέλ μέχρι τα τέλη Μαΐου 1930. Δεν εξακριβώνεται το πού κατοικούσε μέχρι το 1932, όπως επίσης και το πού κατοικούσε ο Γ. Χατζιδάκις μέχρι το 1938.

Για το πού γεννήθηκε ο συνθέτης, παραθέτουμε μία σημαντική μαρτυρία της Σοφίας (1898-1983), συζύγου Βασιλείου Παταζού το γένος Νασίκα, όπως μας την παραδίδει η κόρη της Μαίρη: Με την κ. Χατζιδάκι είμασταν γνωστές. Το σπίτι μας, χτισμένο από τον πεθερό μου Αλέξη Παταζό το 1912, ήταν επί της οδού Μαλετοΐδη, απέναντι από το σπίτι που κατοικούσε η οικογένεια Χατζιδάκι. Τα μπαλκόνια μας ήταν αντικριστά. Το 1925 γεννήθηκε η κόρη μου Αγλαΐα και την ίδια χρονιά γεννήθηκε στο απέναντι σπίτι και ο Μάνος Χατζιδάκις. Το σπίτι αυτό των Παταζών είναι όπου σήμερα το καφέ «Νόστος» και στο σπίτι όπου γεννήθηκε ο Μ. Χατζιδάκις λειτουργεί το καφέ «Vero». Υπάρχουν δύο ακόμη μαρτυρίες Ξανθιωτών για το πού γεννήθηκε ο Χατζιδάκις. Κατά την πρώτη, γεννήθηκε σε ένα από τα δύο κτίρια που υπήρχαν στον νυν κενό χώρο δίπλα στα ΕΛΤΑ και, κατά τη δεύτερη, σε σπίτι επί της οδού 4ης Οκτωβρίου, λίγο βορειότερα από την πρώην κλινική Ψάλτη.

Εν κατακλείδι, από τα γραπτά και προφορικά διαθέσιμα στοιχεία, κλίνουμε στο να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι ο Μ. Χατζιδάκις γεννήθηκε στο σπίτι της οδού Βασιλίσσης Σοφίας 3 και έζησε για ορισμένα χρόνια στο μέγαρο Ισαάκ Δανιέλ.

Στις φιλόξενες σελίδες της Προσέγγισης ας μας επιτραπεί, κλείνοντας το σημείωμα αυτό, να διατυπώσουμε δύο σκέψεις-προτάσεις: α) Όταν έλθει ο κατάλληλος χρόνος μελέτης-συγκρότησης του «Μουσείου Χατζιδάκι» ας επιχειρηθεί θετική υπέρβαση του παρελθόντος προς όφελος της πόλης και απόδοσης τιμής στη μνήμη του συνθέτη, προτείνοντας πρωτεύοντα ρόλο στον κληρονόμο και διαχειριστή του αρχείου του συνθέτη, κ. Γ. Χατζιδάκι και β) Ο Δήμος Ξάνθης ας φροντίσει για την τακτοποίηση των ολίγων λαμπρών μνημάτων της οικογένειας Δανιέλ στο εβραϊκό νεκροταφείο. Το ΠΑΚΕΘΡΑ, στο οποίο ο γράφων ολοψύχως συμμετέχει, είναι στη διάθεση του Δήμου προς τούτο.